

ПІДВИЩЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РІВНЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТА – ПРИВАБЛИВА ІДЕЯ ЧИ СУСПІЛЬНО ВИЗРІЛА РЕАЛЬНІСТЬ?

Яцук Н.Є. (м. Івано-Франківськ)

Анотація

У статті розглядаються проблеми сучасної вищої школи: масовість і доступність, комерціалізація освітніх послуг, причини зниження інтелектуального рівня студента тощо, а також прогнозуються перспективи розвитку вищої школи.

Ключові слова

ОСВІТА, ВИЩА ШКОЛА, КУЛЬТУРА, ІНТЕЛЕКТ, ІНТЕЛІГЕНТ, КОНВЕРГЕНЦІЯ, АНТОНОМІЯ, НЕОМАТЕРІАЛІЗМ

Вступ

Суспільство – наймобільніша система змін і розвитку. І все, що входить у цю систему, підпорядковується неминучій плінності змін, модернізації тощо. Освіта – теж.

Відроджена Україна взялась оновлювати „стару систему освіти”, яка „визнавалась в усьому світі й дозволила нам першими піднятися в космос” [3, 55]. Цей процес відбувається якщо не в чистих демократичних умовах, то максимально наближених до них. Звідси й максимальний діапазон підходів і рецептів розв’язання проблеми.

Мета статті:

- проаналізувати проблеми вищої школи в контексті сучасності;
- визначити феномен інтелектуальності студента та «культурного капіталу»;
- обґрунтувати шляхи підготовки інженерів еліти;
- визначити умови формування конкурентноздатного професійного фахівця.

Обговорення проблеми

Ключовою фігурою освітнього процесу виступає студент. Ставки щодо нього поляризуються в досить неоднозначну перспективу. З одного боку, „сучасний студент має бути цілеспрямованою допитливою особою, яка вже поставила перед собою далекосяжні цілі, зробила усвідомлений фаховий вибір і ще в роки навчання націлила себе на вивчення другої вищої освіти, досконало вивчила іноземну мову і може успішно інтегруватися у світову освітньо-наукову структуру” [11, 26]. А з іншої сторони, „студент – замовник на навчання, а ми лише виконуємо його замовлення” [10, 35]. Очевидно, що орієнтація першого студента націлена на процес інтелектуально-особистісного росту. Другий студент, швидше всього, прямуватиме лінією найменшого опору, орієнтуючись на процес встигання і формально-звітної результативності.

За яким студентом майбутнє? – проблема на рівні влучного вислову Косенчук Л. – „непарадоксальної парадоксальності кентавризму”

[5, 64]. Що стане визначальнішим фактором – високий стандарт, до якого треба тягнутися шляхом чималих п'ятирічних зусиль і певних пожертв з боку гедоністично зорієнтованої молодості, чи опосередкована через грошовий еквівалент можливість адаптовувати освіту до рівня невисоких стандартів масового інтелекту і масових волонтаристських установок?

Оскільки ситуація підноситься до рівня „кентавризму”, то спробуємо розв'язати її вже виробленими у цій галузі досвіду методами: конвергенція, антономія, консенсус і компроміс. Крім цього, слід зазначити, що поставлена проблема є надзвичайно актуальною, вона пересікається з багатьма іншими соціальними факторами та явищами. То ж неминучим є аналіз того величезного фактажу, який вже накопичився багатьма українськими науковцями: Білик М., Скляр П., Золотухінін Г., Поплавською Ж. та Поплавським В., Максименко С., Павловським В. та іншими. Розв'язанню проблеми не може не сприяти і залучення розробок іноземних фахівців, зокрема естонських та російських.

Щоб зрозуміти феномен інтелектуальності студента, логічно постає потреба з'ясувати, як реалізується інтелектуальність. Іншими словами – необхідно визначити соціальні параметри того студента, що в означеному розумінні „росте”, а не „встигає”.

Спираючись на дослідження Мкртчяна, можемо констатувати, що рівень високої академічної успішності напряду пов'язаний із родинно-сімейним середовищем студента, власне інтелігентним [7]. Саме інтелігенція продукує студента вищої школи і саме цей контингент забезпечує показники академічної успішності у всіх навчальних закладах. Згідно соціологічних досліджень, серед випускників шкіл, де батьки не мають вищої освіти, відсоток бажаючих поступити у вузи набагато нижчий. Тому можемо виділити одну з кореляцій: „інтелект – інтелігент”. Чинник, що її забезпечує, – традиційно-культурний (бути, як батьки).

Бурд'є зазначене вище називає „культурним капіталом” [7, 105] і вказує ще на один досить істотний зв'язок: „освіченість – сімейний статус” (у Бурд'є це дорівнює „економічний капітал”), щоправда свій поділ вважає тільки структурним.

На думку автора, дане розмежування сягає і сутнісних глибин. Кореляція „освіченість – культурний капітал” є стабільнішою, традиційнішою, історичнішою, тоді як кореляція „освіченість – економічний капітал” – більш постформаційна, модерністська і, крім цього, – власне структуролізована.

На рівні економічного капіталу освіта у певному своєму визначенні передбачає доповнення традиційної освіти сферою якісних платних послуг або ж повну заміну першої останніми. І тут можуть виникати як мінімум чотири різносутнісні структурні складові:

а) репетиторство;

б) „найбагатші відправляють своїх дітей за кордон” [3, 47];

Підвищення інтелектуального рівня сучасного українського студента – приваблива ідея чи суспільно визріла реальність?

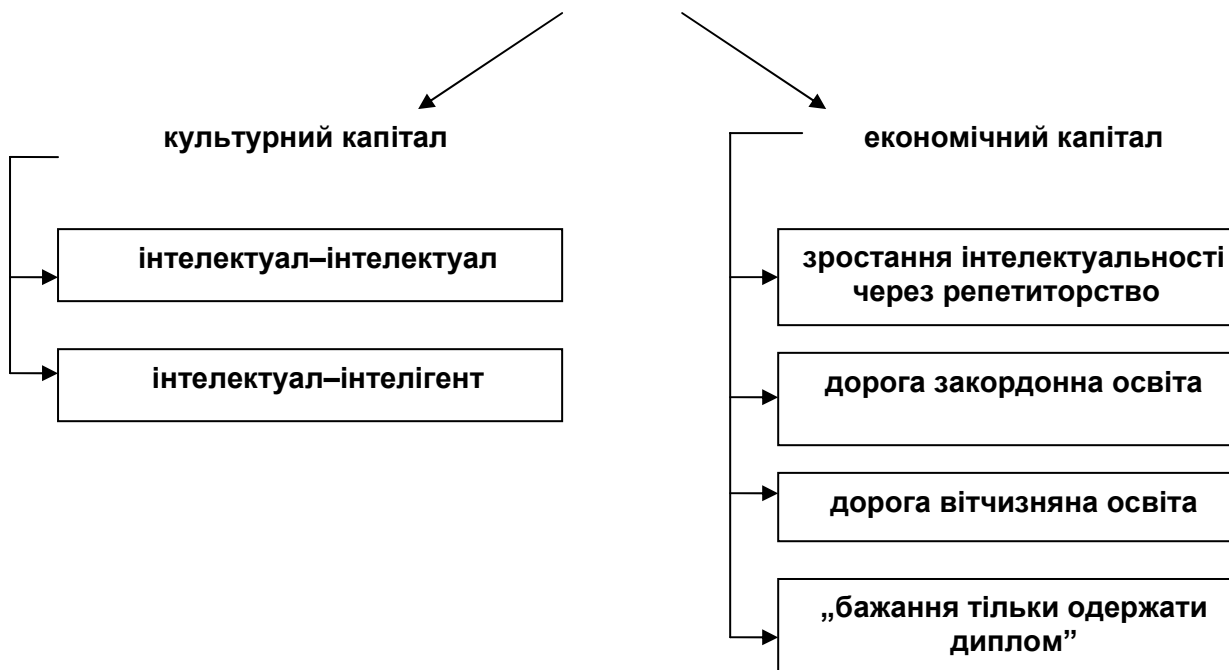
в) навчання у престижних вітчизняних вузах з високою оплатою послуг і обмеженим лекторатом;

г) „бажання тільки одержати диплом” [13, 99].

Логічно постає питання: чи піддається якомусь структуруванню рівень „освіченість – культурний капітал”? На це питання допоможуть відповісти міркування Поплавської Ж. та Поплавського В. [11, 21-22], які дозволяють виділити: а) „інтелектуала-інтелектуал” та б) „інтелектуала-інтелектуала” (дефініції вказаних вчених дещо інші). Критерієм розрізнення дослідники висувають те, що інтелектуал не претендує на керівні посади у державних установах. Він осмислює соціальні процеси і заглиблюється в майбутнє, намагається його спрогнозувати, забезпечити, готовий нести за нього відповідальність. Інтелектуал осмислює свій сьогоднішній соціальний і матеріальний статус, легко йде на угоду з владою, яка, перебуваючи в стані інтелектуальної кризи, теж шукає собі союзника. Тобто фактична диференціація зазначених інтелектуалів – функціональна, з одного боку, а з іншого – у плані відношення до соціально-економічно-матеріальної визначеності.

Зробимо схематичну репродукцію здійсненого структурування.

ОСВІЧЕНІСТЬ (інтелектуальність)

Якби ми задалися завданням віднайти сфери пересічення структур культурного капіталу із структурами економічного капіталу, то антономічно дистанційною виявилась би тільки одна кореляція: „інтелектуал – інтелектуал” – „бажання тільки отримати диплом”. Ці точки є полярними на шкалі мотивації освіти. Це якраз той кентавризм, що неминуче розв’язується лише одним методом – антиномій.

Стосовно інших кореляцій, слід констатувати їх поступову конвергенцію. Іншими словами: інтелектуальність матеріалізується, а матеріальність інтелектуалізується.

І все ж поставлена проблема так і залишається відкритою – за яким студентом майбутнє: „інтелектуалом-інтелектуалом”, тим, що виходить з „бажання тільки одержати диплом”, чи якимось аморфним „конвергентом”?

Розпочнемо з того, якого інтелектуала потребує наша держава. Не зайвим буде зазначити, що Е.Денісон (США) на 40% прив'язував економічний ріст своєї країни до освіти. Тому відповідь логічно проста: „важливим є вирощування національної інтелектуальної еліти – інженерів еліти” (лат. кмітливий, винахідливий) [11; 24], фактично – „інтелектуалів-інтелектуалів”.

Що ж маємо реально? Реально маємо високий попит на вищу освіту і стабільність її споживача, готового сплачувати свій попит. Вища освіта стала не тільки доступною, але й необхідною. Постає нове питання: які реалії забезпечують їй необхідність з однієї сторони і доступність з іншої? За відповіддю не треба заглиблюватись у тривалі розвідки, де є попит і споживач, там є ринок. Саме ринкова організація суспільства спробувала повестися з освітою, як з товаром. У знаках ринкової товарності потреба вищої освіти для студента прочитується з таких двох визначальних засад:

- 1) мотив досягнення конкурентноздатного рівня власних ресурсів, який потім забезпечить входження в ринок праці і особисту незалежність;
- 2) мотив задоволення своїх матеріальних запитів у відповідності з новими споживацькими стандартами.

На етапі становлення ринкового суспільства для реалізації цієї мотивації вистачало: 1) бажання тільки одержати диплом; 2) стартового капіталу.

Але ринок – це багатоголосся його суб'єктів. Згадаймо ще раз Золотухіна Г.: „освіта – не товар, студенти – не покупці” [3]. Освіта теж заговорила на ринку мовою своєї знаковості: переглянути стару систему цінностей і виставити нову соціальну мораль, яка їх забезпечувала б.

Аналізуючи твори Вебера, в яких той обґрунтовує мотиваційну установку молоді на „гроші” як готовність і здатність змінити рівень свого благополуччя на основі формування нової трудової етики, Лаурізіні М. та Віхаллет П. розробляють термін „неоматеріалізація”. Носієм цієї етики стає „*homo economicus*” – людина економічна. Психологічними характеристиками такої людини є:

- а) бажання працювати;
- б) ініціативність;
- в) установка на власні сили;
- г) готовність до змін.

Що ж це означає у відношенні до освіти? Освіта не догматизується і не абстрагується від практики. Вона стає **оптимальною**. Eсоnomicus підпорядковує її своїй мотивації: до можливості економна, конкретна, проста, доступна...

Простежимо за студентом-інтелегентом (продукт культурного середовища) і студентом „homo economicus” (продукт ринкового середовища). Зведені в одну аудиторію, вони мимоволі обмінюються своїми атрибутами: „економічний” готовий перебрати на себе освіченість „інтелегентного”, „інтелегентний” – з естетичного авангарду переходить в послідовника, – конвергенція. Це тому, що освіта – простір з межами не „у”, а „понад”. Незалежно від соціальності лекторату, вона виражає свою нетлінну суть: диференціює за трьома критеріями – інтелект, вихованість, професіоналізм. І в цьому розумінні дійсно виступає ліфтом соціальної мобільності.

Але, знову ж таки, це ще не розв'язання поставленої проблеми. Навіть якщо з тріади „інтелектуал-інтелектуал”, „інтелектуал-конвергент”, той, хто вчиться з „бажання тільки одержати диплом” виключаємо третього з огляду на два очевидні контрфактори: 1) диплом має віддзеркалювати реальну конкурентноздатність; 2) єдино стартового капіталу не досить, його треба постійно підтверджувати, поновлювати, накопичувати і т. д., хто ж залишиться: „інтелектуал-інтелектуал”?, „інтелектуал-конвергент”? обоє і своєю конкурентністю забезпечуватимуть наявність тих суперечних протилежностей, що рухають суспільство вперед?

Все, що рухає щось чи рухається саме по собі, підпорядковується дії двох чинників: зовнішнього і внутрішнього. В „інтелектуала-інтелектуала” обидва чинники будуть співпадати, тому сфера мотивації окреслиться приблизно так: самоосвіченість для розвитку науки, прогресу, держави, людства. Він завжди буде „інженерною елітою” своєї країни, народу. У нього просто вибір один: між інтелектуальністю й інтелектуальністю.

Візьмемо „інтелектуала-конвергента”. Внутрішнім його мотивом є „гроші” (у значенні „неоматеріалізм”), зовнішнім – освіта. Зовнішній мотив – це не мотив у буквальному розумінні, це лише стимул, фактор. Чи стане в останнього енергетичного потенціалу дорости до рівня першого – внутрішнього мотиву? Які взагалі потенційні можливості фактора-стимулу-освіти? Чого можна досягти через нього?

У першу чергу, „інтелектуал-конвергент” може досягти зворотного впливу на процес свого навчання і освіти взагалі. Цілком зрозуміло, що той, хто платить, отримує право на якісне і доступне навчання: якісна лекція, вільний графік, альтернативні форми звітності, літній семестр, дистанційне навчання і т. д. Буде право, буде й можливість ним скористатися.

Виробивши навички і механізм впливу на одну суспільну структуру (в даному разі освіту), „інтелектуал-конвергент” зможе легко

скористатися своїм правом і вплинути на іншу соціальну структуру, скажімо владу.

Що таке влада з точки зору „інтелектуала-конвергента”? Це люди, які живуть на мої податки і яких я сам вибирав на їх посади. І тут найсуттєвіша його різниця від „інтелектуала-інтелігента”. Як апріорі можемо констатувати, що останній по відношенню до влади спроможний зайняти тільки дві такі позиції:

- 1) підлабузництво з мотивацією винагорода;
- 2) нігілістична критика – переважно з політичної мотивації – зміна влади.

І теж як апріорі є всі підстави стверджувати, що вагома частина інтелігенції як соціальної страти йде переважно першим шляхом, тому й не доростає до рівня ні класу, ні соціальної верстви.

„Інтелектуал-конвергент” ніколи не піде цим шляхом, але й другим, бо він чудово знає, що останній не есопомікус. Влада мусить бути. Що економніше: вибирати нову владу чи спробувати змусити працювати стару? Тому „інтелектуал-конвергент” вибирає інший, третій шлях – шлях співпраці, відповідно до якого скористовується своїм правом змусити владу працювати на нього в межах правового поля і звітувати про свої результати.

„Інтелектуал-конвергент” знайде механізм правового впливу на владу, щоб справу, розпочату на його рівні, завершити на її рівні.

В Україні є бажання вчитися, є бажання знаходити на це кошти; є реальні люди, які це роблять якісно, професійно. Якщо студент „зробив усвідомлений фаховий вибір і ще в роки навчання націлив себе на вивчення другої вищої освіти, досконало вивчив іноземну мову і може успішно інтегруватися у світову освітньо-наукову структуру” [11, 26], то це не винагорода держави – створити такій особі всі умови для повернення з-за кордону у рідну Вітчизну, – а логічна крапка, яку поставити вважає собі за честь кожна солідна країна і влада.

Коли „інтелектуал-конвергент” пройшов усі ці сходинки, став візитною картою незалежної України у великому світі, але в успішному зарубіжжі почув голос своєї крові і повернувся до рідної землі, то він, фактично, сягнув рівня „інтелектуала-інтелектуала”, якщо тільки не розчарується в своєму поверненні і не відчує своєї залежності від есопомікуса. А коли можна цього не відчувати? Коли есопомікус є?, нема?, є в індивідуально споживацьких параметрах?..

„Інтелектуал-інтелектуал” як інженер еліти сутнісно він (уже чисто за Марксом) залишатиметься привабливою ідеєю, орієнтованою зіркою, до якої вічно буде тягнутися і не дотягнеться людство, бо суть „інтелектуала-інтелектуала” відначально кентаврестична: „хто примножує знання, той примножує скорботу” (уже чисто за Біблією).

Висновки

Хочеться зазначити, що в Україні є всі шанси і орієнтуватися на „інтелектуала–інтелектуала” (майбутнє), і реалізовувати „інтелектуала–конвергента” (сучасне), і розпрощатися з тими, хто виходить з „бажання тільки одержати диплом” (минуле). А звідси і всі шанси розв’язати болючу, поставлену Павловським В. проблему: хоч українська філософія існує більше тисячі років і хоч історія вже наділила її статусом національної, вона, маючи що сказати, і досі залишається поза бортом світової філософії [9]. Цілком очевидно, що есеномісис самому нести у світ свій logos, аніж через навіть найдбайливішого посередника. Але це вже матеріал для нового дослідження.

Перспективи подальших наукових досліджень:

✓ аналіз проблем вищої освіти в контексті Болонського процесу.

Джерела

1. Білик М. Особливості формування політичної культури сучасної молоді // Соціальна психологія. – 2004. – № 4. – С. 96–105.
2. Гальчинський А. Становлення суспільства постформаційної цивілізації. – К.: Вища школа, 1993. – 105 с.
3. Золотухін Г. Освіта – не товар, студенти – не покупці // Соціальна психологія. – 2004. – № 5. – С. 36–63.
4. Laurizin M. Vihallet P. Neomaterialism in the East, Postmaterialism in the west? // A paper presented to the XIII World Congress of Sociology. Bielefeld. Germany. July 18–23, 1994.
5. Косенчук Л. Непарадоксальна парадоксальність кентавризму // Соціальна психологія. – 2004. – № 3. – С. 64–74.
6. Максименко С. Саморозвиток суб’єкта навчальної діяльності // Психолог. – 2004. – № 5. – С.2–5.
7. Мкртчян Г. Стратифікація молоді в сферах образования, занятости и потребления // Социологические исследования. – 2005. – №2. – С. 104–113.
8. Орбан–Лембрик Л. Соціальна поведінка як спосіб вияву активності особистості // Соціальна психологія. – 2004. – № 5. – С.12–19.
9. Павловський В. Протиріччя глобалізації. Післямова до XXI Світового філософського конгресу // Вісник НАН України. – №2.– С.56-58.
10. Пліщук М. Фактори самореалізації особистості викладача і студентів // Рідна школа. – 2003. – № 4. – С. 35–36.
11. Поплавська Ж., Поплавський В. Особливості національного інтелекту // Вісник НАН України. – 2004. – № 4. – С. 21–28.
12. Ружмон Д. Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до європейців. – Л.1998. – 270 с.
13. Скляр П. Мотивація навчальної діяльності студентів // Соціальна психологія. – 2004. – № 5. – С.95–108
14. Сокирко Є. З чого починається патріот? // Демократична Україна. – 2005. – С. 5.

Стаття надійшла 5.04.2005 р.